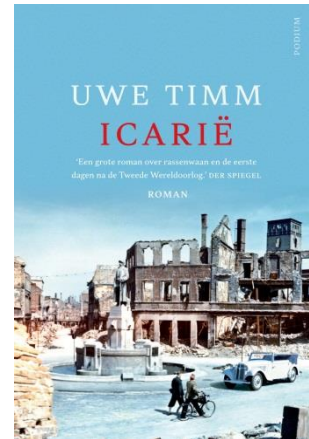

Hoe zeg je dat in het Nederlands, of Het moeilijke van makkelijk. Over *Icarië* van Uwe Timm

door **Gerrit Bussink**

Vertalersgeluktournee 2019

Duitsers en Nederlanders verstaan elkaar snel. Elkaars taal leren is lastiger. Voor vertalers is het Duits zeg maar de minst vreemde taal, zoals – een stapje terug geredeneerd – voor iemand als ik, die tot zijn negentiende in een dialect is opgevoed en opgegroeid, het Nederlands ook meteen al de minst vreemd taal is. Een heel productieve achtergrond trouwens, want het levert een scherp gevoel op voor de fijnheden van talen.

Bij zo veel nabijheid van het Nederlands en het Duits is het risico voor vertalers dat ze te veel op het Duits gaan leunen en vergeten dat die qua structuur soms bijna onmerkbaar behoorlijk van het Nederlands verschilt. Begrijpelijke zinnen onkritisch naar het Nederlands omzetten – wat je vanuit je behoefte om trouw te zijn aan het origineel al snel doet – kan tamelijk fataal zijn.

Dat zien we al bij de zinsbouw – het Duits kan door meer grammaticale mogelijkheden (drie woordgeslachten, vier zichtbaar verschillende naamvalsvormen – ook van de betrekkelijke voornaamwoorden, etc.) met gemak lange, begrijpelijke zinnen maken. Voor de vertaler kan het noodzakelijk zijn om voor een goed begrip zinnen in stukken te hakken. Anderzijds kan het om stilistische redenen soms juist dwingend zijn lange zinnen toch te handhaven. Friedrich Dürrenmatt en F.C. Delius hebben bijvoorbeeld allebei een novelle geschreven die uit maar één zin bestaat; de Zwitserse schrijver Jonas Lüscher, vlecht in zijn roman *Kracht* ergens een zin in van tweeënhalve pagina om het geleuter van twee nerds in Silicon Valley ironisch aan de kaak te stellen; Peter Handke doet uit principe geen concessies aan de lengte van zijn zinnen, dus doet de vertaler dat ook niet, maar toch kunnen de Nederlandse zinnen dan korter uitvallen, en wel zonder afbreuk te doen aan Handkes stijl, want een lange zin van Handke gehalveerd blijft voor het Nederlands nog altijd een lange zin.

Ander punt: de interpunctie. Het Duits heeft strenge regels voor de interpunctie, het Nederlands is veel vrijer. Wie de Duitse interpunctie overneemt kan in de problemen komen; de tekst wordt stuntelig of zelfs incorrect. Bekende voorbeelden: uitbreidende en beperkende bijzinnen zijn in het Duits beide keren dwingend met een komma, in het Nederlands zijn de komma's selectief – heb je dat niet door, dan kunnen er enorme verschillen in betekenis ontstaan. In het Duits worden twee hoofdzinnen altijd met und+komma verbonden, in het Nederlands plaats je een komma min of meer naar goeddunken.

Ik som vrij willekeurig nog een paar fenomenen op die het makkelijke moeilijk kunnen maken: de volgorde van hulpwerkwoord en hoofdwkwoord is in het Duits meestal anders dan in het Nederlands (gelesen hat – heeft gelezen); er wordt in het Duits heel anders getutoyeerd (met hetzelfde probleem worstelen de vertalers uit het Engels natuurlijk ook); opsommingen worden in het Duits makkelijk steeds met een herhaald 'und' gemaakt, terwijl we in het Nederlands eerder komma's gebruiken en alleen bij het laatste element 'en' plaatsen (Hij liep naar de keuken, pakte een bordje, nam een mes, pakte een appel uit het mandje en...; herhalingen van samengestelde zelfstandige naamwoorden (Trampelpfad – platgetrapt pad) zijn in het Duits geen enkel probleem, de overeenkomstige dubbele woordcombinatie vinden wij in de herhaling al snel lelijk en overbodig – niet doen dus); in het Duits wordt vooral fecaal gescholden, in het Nederlands genitaal (Scheisse – kut; arschloch – klootzak), wat vaak een heel andere gevoelswaarde heeft; hetzelfde geldt voor woorden als verdammt – verdomd.

Efficiënte hulpmiddelen bij het vermijden van wat door vertalers wel een 'Duits ruikende' Nederlandse tekst wordt genoemd, is het achteraf hardop lezen (of, wat ik doe: dicteren) van de vertaling, en ook je tekst zo lang mogelijk laten liggen tot je aan de volgende ronde begint.

De lijst van schijnbare overeenkomsten is langer dan binnen dit bestek valt weer te geven, dus zet ik er maar een punt achter, want ik moet een sprong maken naar de vertaling van Uwe Timms roman *Ikarien*, in het Nederlands *Icarië*, waarin alles wat ik hierboven opsomde voorkomt.

De roman vertelt het verhaal van de Amerikaanse officier Hansen (van Duitse afkomst overigens), die vlak na de Tweede Wereldoorlog opdracht krijgt onderzoek te doen naar twee bevriende mannen, die in het begin van de vorige eeuw hebben geholpen bij het opzetten van een idealistische kolonie (Ikarië) in Amerika, waar de min of meer ideale mens zijn leven gestalte geeft in de min of meer ideale sociale omgeving van zo'n kolonie (in de jaren 60/70 zouden we van een commune spreken). Het experiment mislukt, zoals in die tijd dergelijke experimenten allemaal zijn mislukt. De beide mannen blijven daarna bevriend, alleen overleeft de ene (Wagner) de nazi-dictatuur als onderduiker die zijn sociale dromen nooit heeft opgegeven, terwijl de andere (Ploetz) zich als intellectuele lakei van de nazi's bezighoudt met het zoeken naar de ideale mens door middel van rassenexperimenten (eugenetica; rassenhygiëne). Ploetz is al in 1941 overleden, maar Wagner kan terugblikkend nog net het hele verhaal aan Hansen vertellen...

Bij de vertaling van Uwe Timms diepgravende roman was naast de hiervoor opgesomde complicaties de stilistische variatie essentieel. Het was bij het bepalen van de houding tegenover de tekst vooral belangrijk de volgende karakteristieken te markeren: de taal van de Amerikaanse officier, de taal van de idealistische Wagner (bovendien als interviewtekst weergegeven, dus als gesproken taal), de taal van Ploetz als handlanger van de nazi's, en daarnaast nog de taal van een Amerikaanse officier, die ook nog eens zijn eigen biografie, zijn dagboekfragmenten en zijn romantische avonturen inbrengt.

Al bij al was het een intrigerende en indrukwekkende combinatie van elementen – zowel inhoudelijk als qua taal – rond twee mannen die vanuit hetzelfde vertrekpunt van het zoeken naar de ideale mens twee volstrekt tegenovergestelde wegen zijn ingeslagen.